Suomi ja Namibia – 135 vuotta kumppanuutta

Kulttuuri ja tutkimus oppaina kansainvälistymisessä

Helsingin Yliopistomuseo Arppeanum 14.10.2005

Miten Nangulasta tuli Aino

Minna Saarelma-Maunumaa, fil. tri

Kulttuurien kohtaaminen on aina prosessi, jonka lopputulosta on vaikea, ellei mahdoton ennustaa. Kuten kuuluisa kulttuuriantropologi **Bronislaw Malinowski** on todennut, kahden kulttuurin törmääminen ja vuoropuhelu tuottaa aina uusia asioita. (”The clash and interplay of the two cultures produce new things.”) Tällaisen kohtaamisen tulosta ei siis voi ennakoida tarkastelemalla erikseen kummankin kulttuurin erityispiirteitä, vaan mukana on aina yllätystekijöitä.

Kun kulttuurit kohtaavat, myös kielet kohtaavat – ja muuntuvat monin tavoin tuossa prosessissa. Sanoja ja laajempia ilmauksia lainataan kielestä toiseen, ja toisinaan myös kielen rakenne saattaa saada vaikutteita toisesta kielestä. On kuitenkin todettu, että se osa kielestä, joka on kaikkein altteinta variaatioille ja muutoksille, on henkilönnimet – ja etenkin etunimet. Henkilönnimet lainautuvat kielestä toiseen huomattavasti helpommin kuin muut kielenainekset, vaikkapa substantiivit tai verbit. Historiassa on paljon esimerkkejä kulttuureista, joiden henkilönnimistö on muovautunut täysin vierasperäiseksi samalla kun kieli on muutoin säilynyt lähes ennallaan. Näinhän kävi esimerkiksi Suomessa, kun kristillisperäiset nimet syrjäyttivät käytännöllisesti katsoen lähes täysin perinteisen suomalaisen henkilönnimistömme. *Matti, Pekka, Maija* ja *Liisa*, ja muut pyhimystennimiin pohjautuvat nimet, tulivat sellaisten muinaissuomalaisten nimien tilalle kuin *Hyväri, Mielikkä, Ihamieli, Myrsky* tai *Laulaja*. Osa näistä perinteisistä nimistä säilyi kuitenkin paikannimistössä ja myös sukunimistössämme.

Vastaavanlaisia henkilönnimistön murroksia on tapahtunut myös muualla maailmassa. Kristillisperäisten nimien leviäminen kristinuskon mukana onkin ollut mittasuhteiltaan valtava henkilönnimistön globalisaatioprosessi, joka on koskettanut niin keskiajan Eurooppaa aikoinaan kuin muitakin mantereita – Afrikkaa, Aasiaa, Amerikkaa – joihin kristinusko levisi uudella ajalla pitkälti eurooppalaisen kolonisaation vanavedessä.

Ambojen henkilönnimistö eurooppalaistuu

Sama ilmiö toteutui myös syrjäisellä Ambomaalla nykyisen Namibian pohjoisosassa, jossa Suomen Lähetysseura aloitti lähetystyön vuonna 1870. Perinteiset ambonimet olivat sisällöltään merkityksellisiä afrikkalaisnimiä, jotka viittasivat usein lapsen syntymähetkeen. Usein ambolapsia nimettiin myös muiden henkilöiden kaimoiksi.

Angula , Nangula	’aamu’
Uusiku, Nuusiku	’yö’
Uukongo, Nuukongo	’metsästys’
Endjala, Nandjala	’nälänhätä’
Iita, Niita	’sota’

Kristinuskoon kääntyneet ambot omaksuivat itselleen kuitenkin kasteessa uuden, kristilliseksi mieltämänsä nimen. Useimmiten nämä nimet olivat joko raamatullisia tai suomalaisia, suomalaisten lähetystyöntekijöiden nimiä.

Suosituimmat naisten kastenimet 1913–1993

1. *Selma*
2. *Maria*
3. *Martta*
4. *Hilma*
5. *Ester*
6. *Aina*
7. *Johanna*
8. *Loide*
9. *Helena*
10. *Anna*

Suosituimmat miesten kastenimet 1913–1993

1. *Johannes*
2. *Petrus*
3. *Andreas*
4. *Paulus*
5. *David*
6. *Tomas*
7. *Mateus*
8. *Erastus*
9. *Simon*
10. *Filemon*

Kaikkiaan ambokansan henkilönnimistö kristillistyi ja eurooppalaistui varsin nopeasti. Samaa tahtia kuin amboista tuli kristittyjä, Nanguloista tuli Ainoja ja Uusikuista

Petruksia. Pian oltiin tilanteessa, jossa perinteiset afrikkalaiset nimet miellettiin epämoderneiksi ja jopa hävettäviksi.

Eurooppalaisilta omaksuttiin myös sukunimisysteemi. Kun ambot olivat aiemmin käyttäneet henkilön varsinaisen nimen ohella lisänimenä tämän isän nimeä, nyt isän nimen tilalle tuli eurooppalaistyyppinen, sukupolvelta toiselle periytyvä sukunimi. Tämä merkitsi suurta murrosta koko ambojen henkilönnimisysteemissä. Kyse ei ollut siitä, että vanhat nimet olisi vain korvattu uusilla, vaan koko systeemin rakenne muuttui.

Tuloksena afrikkalais-eurooppalainen nimisysteemi

Päällisin puolin saattaa näyttää siltä, että ambojen henkilönnimistö eurooppalaistui perin pohjin. Näin yksinkertainen tuo prosessi ei kuitenkaan ollut. Afrikkalainen nimisysteemi ei korvautunut eurooppalaisella nimisysteemillä, vaan tuloksena oli uudenlainen nimisysteemi, jossa on niin afrikkalaisia kuin eurooppalaisia elementtejä. Siis vaikka nimistö eurooppalaistui monin tavoin, afrikkalaiset piirteet eivät suinkaan kadonneet täysin ambojen henkilönnimistöstä.

Ensinnäkin ambojen perinteiseen nimisysteemiin kuulunut kaimaperiaate säilyi vahvana. Perinteisessä ambokulttuurissa lapsi nimettiin usein jonkun lähisukulaisen tai ystävän mukaan. Taustalla oli ajatus, että lapsesta tulee kaimansa kaltainen; että hän perii kaimansa hyvät ominaisuudet. Tämä periaate selittää pitkälti myös sen, miksi suomalaisnimet tulivat ambojen keskuudessa suosituiksi: lapset haluttiin nimetä suomalaisten lähetystyöntekijöiden kaimoiksi. Tällaiseen kaimasuhteeseen sisältyi myös velvollisuuksia. Vanhemman kaiman tuli huolehtia nuoremmasta kaimastaan monin tavoin: ottaa hänet luokseen asumaan pitkiksikin ajoiksi, osallistua tämän häiden kustannuksiin jne. Kyseessä oli – ja on yhä – eräänlainen ambokulttuurin sosiaaliturvajärjestelmä.

Afrikkalaisuus säilyi nimistössä myös siten, että eurooppalaiset ja raamatulliset nimet saivat ambokielisiä nimiasuja. Nimet muokattiin siis ambokansan suuhun sopiviksi.

Albertina > Albelitina
Ester > Esitela
Selma > Selima
Tuulikki > Tuurikki

Johannes > Johannesa
Martin > Martina
Petrus > Petrusa
Vilhelm > Vilihema

1950- ja 60-luvuilla, jolloin ambojen kansallistunne alkoi voimistua ja ajatus maan itsenäistymisestä kangastella ihmisten mielissä, ambojen henkilönnimistö alkoi afrikkalaistua vahvasti. Tavaksi tuli antaa lapselle kasteessa kaksi tai kolme nimeä, joista ensimmäinen oli edelleen eurooppalainen tai raamatullinen, mutta jälkimmäiset nimet afrikkalaisia. Yleensä nämä afrikkalaisnimet olivat nimenantajien tunteita heijastelevia tai lapsen syntymähetken tapahtumiin viittaavia nimiä – usein myös sisällöltään kristillisiä.

Suosituimmat naisten jälkimmäiset kastenimet 1913–1993

1. *Magano, Omagano* ’lahja’
2. *Ndinelago* ’olen onnellinen’
3. *Ndapewa* ’sain (lahjan)’
4. *Nelago* ’onni’
5. *Ndakulilwa* ’olen pelastettu/lunastettu’
6. *Ndapanda* ’hyväksyin’
7. *Nyanyukweni* ’iloitkaa’
8. *Nangula* ’aamu’
9. *Ndahambelela* ’ylistän’
10. *Namutenya* ’keskipäivä’

Suosituimmat miesten jälkimmäiset kastenimet 1913–1993

1. *Natangwe* ’Hän olkoon ylistetty’
2. *Panduleni* ’kiittäkää’
3. *Tangeni* ’kiittäkää’
4. *Elago* ’onni’
5. *Ndeshipanda* ’hyväksyin sen’
6. *Shaanika* perinteinen henkilönnimi
7. *Mekondjo* ’taistelussa’
8. *Iiyambo* perinteinen henkilönnimi
9. *Iita* ’sota’
10. *Hafeni* ’iloitkaa’

Afrikkalaisuus ilmeni myös samoihin aikoihin eli 1950–60-luvuilla kehittyneessä sukunimisysteemissä. Vaikka ajatus periytyvästä sukunimestä omaksuttiin eurooppalaisilta, itse sukunimistö muotoutui afrikkalaiseksi. Tämä johtui siitä, että sukunimeksi valittiin yleensä henkilön isoisän tai isoisän isän ambokielinen nimi. Näin ambojen perinteiset henkilönnimet saatiin tallennetuiksi sukunimistöön.

Namibian itsenäistymistaistelu heijastui siis vahvasti ambojen henkilönnimistöön. Usein ambot toteavatkin afrikkalaisista nimistä keskusteltaessa, että ”me haluamme näillä nimillä osoittaa, että me olemme todella afrikkalaisia ja että me olemme amboja”.

Nimistön afrikkalaistumisesta huolimatta suomalaiset ja raamatulliset nimet ovat säilyttäneet asemansa ambojen henkilönnimistössä. Tämä johtuu perinteisestä kaimaperiaatteesta: kun lapsia nimetään yleisesti toisten ihmisten mukaan, samat nimet säilyvät suosittuina sukupolvesta toiseen. Siksi *Selmat, Hilmat, Einot* ja *Toivot* ovat Namibiassa yhä tänäänkin suosittuja nimiä.

Namibiassa pitkään asuneen **Aune Hirvosen** runo ”Meme Namibia ja Toivo” kytkee hienosti ambojen suosiman suomalaisnimen *Toivo* – ja sen merkityksen – Namibian itsenäistymistaisteluun.

Meme Namibia ja Toivo

Meme Namibia tuli raskaaksi
vapauden toivosta.
Hän synnytti pojan
ja pani hänen nimekseen Toivo
sillä hän sanoi:
”Ei meillä ikuisesti ole oleva ahdistus.”

Toivo toivon poika kasvoi.

”On olemassa tie
joka vie vapauteen,
mene sitä tietä”,
sanoi Meme Namibia.

”Ewa, minä menen”,
sanoi toivo,
ja hän meni,
mutta matkalla hänet pantiin vankilaan.

Ahdistuksessansa Meme Namibia tuli
uudelleen ja uudelleen raskaaksi
vapauden toivosta
ja hän synnytti poikia ja tyttäriä.

Toivon pojat ja tyttäret kasvoivat.

”On olemassa tie

joka vie vapauteen”,
Meme Namibia sanoi,
”Menkää sitä tietä.”

”Ewa Meme,
me menemme”,
sanoivat toivon pojat ja tyttäret.
Ja he menivät.

Yksi Toivo eksyi tieltä
ja hänet ammuttiin kokouksessa.

Yhden toivon näännytti nälkä.
Yhden Toivon juuritti jano.
Aurinko ja kuu valkaisivat heidän luunsa
autiossa maassa.

Yksi Toivo ruoskittiin verille,
yksi Toivo ripustettiin ranteistaan kattoon
ja häntä paiskittiin
päin seinää.
Yksi Toivo rääkättiin hengiltä,
yhden rinnan runnoi pyssynperä.
Yksi räjähti miinassa.
Yhden pilkkoi pommi.

Monta Toivoa kuoli kuumeeseen
kaukaisessa maassa.
Muutamat pääsivät oppia saamaan.

Jokainen Toivo oli monta toivoa,
ja monen toivo.

Meme Namibia huusi taas tuskassa,
sillä hänen synnyttämisensä aika
oli tullut.

”En minä kuole”,
hän huusi,
”minä elän,
ja synnytän uusia Toivoja.
Ei ole meillä ikuisesti oleva ahdistus,
sillä Hän, joka vapauttaa meidät,
on tullut,
ja kärsii kanssamme,
kansamme kanssa.”